

Skolehistorisk litteratur

MARGRETHE CHRISTIANSEN: *Ingeborg Appel og Askov*. 1967. 39,65 kr. (uds.) *Jacob Appel. En mand og hans arv*. 1970. 48,50 kr. Kristeligt Dagblads forlag.

Margrethe Christiansens bøger om forældrene indeholder – naturligvis – megen skolehistorie og supplerer i så henseende fortræffeligt de jubilæumsværker (af Hans Lund og J. Th. Arnfred) som kom ved Askovs 100-årsfest i 1965; men først og fremmest er de biografier, livs- og karakterskildringer, bygget overvejende på utrykt materiale som kritisk bearbejdet og systematisk behandlet danner grundlag for et pietetsfuldt, men også nærgående og realistisk billede af to højst forskellige personligheder, forenet i et både lykkeligt og besværligt ægteskab.

Ingeborg Appel – Ludvig Schrøders datter – var gjort i éet stykke, hvilede i sig selv, vidste nøje, hvor hun havde rod og hvorfra hendes verden gik; hun var født, levede og døde i Askov, og udenfor Askov var der i grunden ingen verden, ialtfald ingen som kom hende ved. I tidens og især grundtvigianismens folkelige og kristelige stil brugte hun altid de store og dyre adjektiver, men det var trods alt ikke »begejstring« som bandt hende til højskolen: »den var simpelthen hendes liv, der var ikke plads til andet. Det var hendes selvfølgelige pligt at bruge alle sine kræfter på højskolen, og der var ikke tvivl skabt i hendes sind om, at højskolen også var den bedste livsopgave for Jacob. Alle, som hørte hende til, hørte Askov til. Hendes ansvar overfor livets Gud og hendes pligt overfor Askov voksede sammen. Hun nåede aldrig længere ud. Det var en svaghed, men det gav hende den samletthed og styrke, som betingede den indsats, hun kom til at gøre. Hun var så stærk, at hun på alle afgørende punkter blev den bestemmende for dem begge: i deres form for ægteskab og i deres forhold til arbejdet og Askov«. Det har ikke været let! Jo mere man læser des mere formes i bevidstheden billedet af en valkyrie der er intet

* Jacob Christian Lindberg Appel, f. 1866, studerede 1885–90 ved Polyteknisk Læreanstalt, 1890 lærer på Askov, forstander 1906–28, kultusminister 1910–13, undervisningsminister 1920–24, 1922–24 tillige kirkeminister, d. 1931.

Gift 1891 med Ingeborg Schrøder, f. 1868, d. 1948, gymnastikuddannet i Stockholm 1887–89, leder af undervisningen i gymnastik og sundhedslære for piger på Askov 1890–1928.

mindre end frygtindgydende, d. v. s. som vækker både ærefrygt og forskrækkelse. En sådan hjertets renhed til kun at ville ét sætter sig selv i respekt.

Roden er at finde i »arven«: »hvor har vi forsømt Far og Mor, og det må pine dem, at vi ikke finder den ro og hvile i Askov som i Rødding. Far og Mor har nu i 25 år daglig måttet ofre familiehyggen for en god sags skyld. Hvor må det ikke smerte, at børnene ikke med glæde kan bringe det mindste offer«. Jacob længtes – med ungdommens egoisme – »efter ægteskabet med alle dets muligheder. Ingeborg længtes efter et dagligt samvær i fælles arbejde for hendes elskede Askov. Hun ønsker derfor ikke, at de skal forhaste sig med brylluppet«. Og hun var vis på, at kvinden altid og mest i et kærlighedsforhold var den stærkeste, »mændene var de fristede og svage, som så let lod sig drage«. Jacob vilde hellere end gerne have fuldført sin akademiske uddannelse for dog at være noget som også i almindelig forstand kunne anerkendes, og han var desuden så gammeldags og romantisk, at hen med skinsyge så hen til et ægteskab hvor konen havde »udearbejde«, dyrkede gymnastik, hygiejne og sygepleje (endda med examen!); han var jaloux på hendes fine familie, på hendes venner fra uddannelsestiden i Sverige, men mest på hendes arbejde. »En kvinde skal være i hjemmet som hustru og moder, som det var i hans slægt«. For Ingeborg var alt sligt noget pjat; ville han endelig have en »titel« kunne han jo – efter *hendes* familietradition – blive løjtnant. Hun var usammensat og begreb ikke sammensatte naturer, »skønt hun netop havde en sådan ved sin side. Det var jo også der, de havde deres vanskeligheder. Men hun var altid klar over det rette standpunkt – og Jacob bøjede sig«, ikke altid vel i små ting, des mere i de store. Hun havde aldrig tilladt ham at blive minister om hun ikke havde troet, at han også på den måde kunne gavne Askov, men hun var trods alt heller ikke blind for at han hårdt trængte til en opgave som man ikke kunne påstå han fik, fordi han var Schrøders svigersøn! På det punkt havde hun en slags dårlig samvittighed: »hvad havde han ikke ofret for Askovs skyld, for hende og hendes families og hendes hjems skyld. Han havde ikke rigtig fået lov at udvikle sig frit, og det havde understreget det depressive i hans natur«. Ministerposterne skulle nok »tjene de tanker« som de gamle havde levet for, men »denne gang kunne enhver se, at det var ham selv, der blev kaldt på«.

Ægtefællerne var uden tvivl fælles om de høje idealer som Ingeborg var så ferm til at formulere, og dog følte Jacob dem som en trussel mod sig selv: »her var et område, hvor han bevidst eller ubevidst var bange for, at det ville ødelægge den lykke, de ventede sig af fremtiden sammen. Og det havde han ret i. Arbejdet og Askov betød så meget for hende, at hun altid så det som deres pligt at lade det være det første. Dertil kom hendes syn på ægteskabet. Det burde først og fremmest være et fællesskab i arbejdet og ansvaret over for Gud – frem for et intimt ægteskabeligt liv«. I forbigående bemærket: da Ingeborg og Jacob som helt unge fandt hinanden anerkendte familierne nok »forlovelsen«, men de måtte love ikke at kysse hinanden; de holdt løftet – i årevis.

Hjemmefra vidste Ingeborg at »tilhørsforholdet til Gud viser sig ved et menneskes etiske holdning«; religiøs kaldsbevidsthed, etisk idealisme og moralsk puritanisme indgår en nogenlunde lige blanding i denne respekt- og frygtindgydende karakter. Kun når hun »jubler« de grundtvigske festsalmer eller helt lever med i valgmenighedens gudstjeneste (måske dog også når hun træder folkedansen) har man det indtryk, at hun under sig en frihed som rækker ud over pligt og ansvar. Gymnastikken – skildringen af uddannelsen i Sverige har skolehistorisk betydning, både på grund af det man får at vide og fordi man fornemmer grunden til at just legemsøvelser blev en integrerende del af højskoleopdragelsen – skal virkeliggøre et etisk-religiøst ideal: »en ædel, ren kvinde, hvis skikkelse nærmer sig de græske statuers skønhedsideal, hvis sunde legeme gerne skulle være bolig for den sunde sjæl, så vist som begge dele er givet fra skaberens hånd – men med gaven følger også ansvaret for at bruge begge dele ret«. Og »nu fik vi tro på, at vor energi gennem gymnastikken ville vokse, så vi muligt derved kunne blive sundere, dygtigere kvinder, villige til at lystre en givet ordre og arbejde, hvor vi blev sat. Det var vidunderligt at blive et nummer i rækken, føle lederens evne til gennem sin skønne kommando at give os del i alt det, der glødede i hende. Takt, retning, samarbejde, skønhed var ord, der prægede sig i os«. Ingeborg har selv livet igennem følt sig under »den skønne kommando«.

»I skal bære hinandens byrder og således opfylde Kristi lov« – de apostelord fik Ingeborg indsat i vielsesritualet i stedet for det der først stod om at kvinden skal være manden underdanig! Og det var en be-

drift, men det synes som havde hun lettere ved at bære andres byrder end finde sig i at andre bar hendes. Trods leddegigt og hovedsmerter på færde fra årle morgen til sen nat, i idelige bekymringer (for en sådan karakter er evindeligt bekymret) for sin undervisningskvalitet, sit slidende job som husmor for stor og broget forsamling – den besværlige kostplan ikke at forglemme – eller som sygeplejerske (mest lysende under den spanske syges hærgen), som festarrangør og velgører for skolebyens og egnens fattige, i stadig uro for de brydninger som også den gang opstod blandt et uensartet lærerkollegiums enspændere, ikke mindst i de syv år da manden var minister og hun – hvem ellers – derfor også forstander. Slige naturer møder måske nok mere respekt end kærlighed, men de har også mulighed for at være »den rolige styrke bag arbejdets rytme« – »the inner wheel« som holder hele organismen igang.

Jacob Appel var en helt anden slags menneske. Hans offentlige »image«, ikke mindst som det skabtes i ministerårene, var køligt, tilknappet, fåmælt, afstandskabende, men indadtil var han altid usikker på sig selv, bekymret, anfægtet, deprimeret; det skyldtes ikke tvivl om egne evner og kvaliteter; Appel var selvbevidst i den forstand at han kendte sit værd, men fra sin far havde han arvet et tungt og splittet sind, en altid levende følelse af ikke at slå til som opgaverne krævede det og en »tilbøjelighed« til at sammenkoble »ansvar og skyld«. Den viste sig, »så snart han kom hjemme fra, og den voksede gennem årene og lagde meget øde«. Margrethe Christiansen – der gennem mange oplevelser med sin far, f. eks. når de ofte var alene sammen på rejse, nok kendte ham bedre end nogen anden – karakteriserer ham, sikkert med rette, med P. M. Møllers ord: »de, som verden anse for stolte, er ofte de ydmygste, thi deres bodefærdighed for Herren i lønkammeret forsmå de at lade verden vide«. Karakteristikken bekræftes til overmål gennem de mange citater af breve Appel skrev til sine nærmeste.

Til arveanlægget kom noget andet: Jacob var søn af Cornelius Appel, den første danske frimenighedspræst i Nordslesvig, ordineret i Askovs gymnastiksal 1874, og måtte som alle unge sønderjyder allerede i 16-årsalderen vælge mellem at blive og påtage sig tre års preussisk militærtjeneste eller udvandre uden mulighed for siden at vende tilbage. Han valgte det sidste, men led hele sit liv under det ansvar han derved havde pådraget sig: havde han ikke bragt sig selv

i salveten og ladet landsmænd i stikken? Forholdet til andre unge sønderjyder som valgte at blive kunne derfor være pinefuldt – det kommer godt frem i bogens skildring af det brydsomme venskab med H. P. Hanssen – og det betød at alt sønderjysk for stedse var et ømt sted i sjælen, et stadigt kald til indsats, kirkeligt som kulturelt, og et håb som just det smertefyldte gjorde uovervindeligt. Da Appel 1920 blev undervisningsminister var det især fordi hvervet gav ham lejlighed til at virkeliggøre drømmen om en virkelig frisindet skoleordning som ligestillede dansk og tysk i Nordslesvig; også deri var han bestemt af arven fra faderen, der omkring 1860 var en af de »klosterbrødre« som søgte at afbøde virkningerne af den hårde danske kurs (sprogreskripterne f. eks.) i de blandede områder. At se den sønderjyske skolelov af 30/6.1922 bragt i hus var måske den lykkeligste begivenhed i Appels offentlige liv.

Margrethe Christiansen lægger megen vægt på at skildre manden som han var, indadtil, og dokumentere at »bag det overblufærdige væsen skjulte sig et rigt bevæget følelsesliv«. Det betyder ikke at der gås let hen over den ydre tilværelse, og den store aktivitet Appel – trods et skrøbeligt og tidligt nedbrudt helbred – udfoldede i mange retninger. Utvivlsomt havde han store evner for naturvidenskaben, og lige så sikkert blev han et af ofre for grundtvigsk doktrinarisme: faderen savnede selv akademisk uddannelse og ville under de daværende forhold langt bedre have kunnet hævde sig, om han havde haft den; svingefaderen var teolog og havde hentet megen inspiration i den kreds af studenterkammerater han tilhørte, men alligevel kunne ingen af dem tænke sig andet end at den begavede Jacob skulle folde sig ud uden smitte fra den sorte skole, d. v. s. tvinges ind i et »frit« – ialtfald examensfrit! – studium af naturvidenskaberne. Ingeborg trak på samme hammel, og det gjorde også den berømte Poul la Cour hvis kombination af romantisk livssyn, grundtvigsk idealisme og naturvidenskabelig metode (plus et betydeligt opfindersnille) betog så mange årgange af Askov-lærlinge. Han så i Jacob sin medarbejder og efterfølger, og det ene med det andet gjorde at den unge mand efter nogle rige år på Askov (naturligt nok hans andet hjem da han forlod Rødding) begyndte et frit studium i København, men aldrig kunne få lov at tage en examen og derfor i sin studietid hverken kunne få en rimelig økonomisk hjælp eller leve et normalt studenterliv blandt kammerater, for selv de bedste venner var selvsagt ude af stand til at

begribe hans særstilling. Uden her at vurdere den grundtvigske neurose m. h. t. den sorte skole (den var mere teori end praxis, for den proklameredes nok med store og smukke ord, men de fleste bøjede dog knæ for Baal) eller opholde os ved begrebet »historisk fysik«, må det siges at Appel altid led under at savne de rent formelle kvalifikationer, og det kan have bidraget til hans lammende følelse af utilstrækkelighed og til at styrke den udadvendt stivhed og kølighed.

Iøvrigt oplevede han da også meget fornøjeligt i sine studieår – ikke mindst oplivende er skildringen af hans logeren hos bispinde Grundtvig (der med tiden blev så gruelig folkelig og venstreorienteret). 1890 vendte han tilbage til Askov, giftede sig kort efter med Ingeborg og fik omgående hænderne fulde, dels som la Cours faglige medhjælper, dels med at bringe skolen på fode efter det ragnarok »fimbulsvinteren« 1889/90 havde været – da skolen blev hjemsøgt af et uvejr som man nok skal helt op til 1970/71 for at finde magen til. Det var meget slidsomme år, og de blev ikke lettere efterhånden som Schrøder faldt af på det, uden at kunne se at tiden var inde til forandringer; men 1906 måtte da omsider Appel, af alle gode kræfter og især sin energiske kone, slæbes til forstanderposten. Om hans ubestridelige duelighed som skolens daglige leder står der meget i bogen; her vil vi lade os nøje med vennen, L. Moltesens, rammende almene karakteristik: »han havde ingen originale synspunkter, men han fremsatte de gamle i et moderne klædebon og med inciterende myndighed. Tanken om, at det gik tilbage med højskolen i Danmark gjorde ikke synderligt indtryk på ham. For en fri virksomhed som folkehøjskolen vil det altid gå op og ned . . . Særlig i trange tider vil (den) have en opgave, og han delte den tro, som bar mændene fra den tid, som han kaldte »højskolens klassiske tid«, at folkenes frelse afhænger af, at kristendom, folkeoplysning og folkefrihed kan række hinanden hånden . . . Hans virksomhed var mangfoldig. Men hans indsats som højskolemand hæmmedes derved. Han kunde være blevet højskolebevægelsens centrale skikkelse som hans forgænger, men det nåede han ikke at blive. Riget deltes mellem flere. Han blev ikke nogen egentlig fører, men han blev forvalter af en arv, som han evnede med frisind og uden dogmatisk begrænsning at tillempe til en ny tids forhold. Han blev derfor i stand til at give en levedygtig skole videre til sine efterfølgere«.

Bogens skildringer af de lærerkollegier Appel samarbejdede med er

værdifulde bidrag til højskolens historie, men svagest er nok billedet af Appel som kirkeminister; de daglige breve hjem til Ingeborg kunde være endnu mere udnyttet, og man får ikke ret indtryk af den skygge J. C. Christensen kastede over hele Appels kirkepolitik. I virkeligheden sad han i Klaus Berntsens regering som en indrømmelse til Det radikale Venstre, hvis kirkepolitiske linie – den tålsomme folkekirke – faldt sammen med hans egne grundtvigske menighedsideal, men stod i konflikt med J. C. Christensens sognekirkelige synspunkter; når det gjaldt at hjælpe de grundtvigske fri- og valgmenigheder havde Appel hele sit hjerte med i lovgivningen, men menighedsrådsloven af 1912 måtte han så at sige gennemføre med J. C. Christensens pistol i ryggen, og hans forsøg på at krydse den almægtige Venstre-førers sognekirkelighed med grundtvigsk menighedskirkelighed (som i Askov-adressen af 1915) slog ikke an. I den anden kirkeministerperiode er der spor af at han snarere lyttede til den radikale Thv. Povlsen end til J. C. Christensen.

De to levnedsskildringer rummer et væld af enkeltheder, morsomme og bevægende mellem hinanden; mod detaljer kan der også rettes kritik, men den er lidet betydende i sammenligning med den bedrift, at Margrethe Christiansen ikke blot har rejst sine forældre et monumentalt æresminde, men i sin dobbeltbiografi ydet et vægtigt bidrag til det sidste århundredes folkelige og kirkelige, kulturelle og politiske historie. Det er et arbejde som er gjort med sikker kritisk metode, vidtskuende overblik og sans for væsentligt og uvæsentligt – men frem for alt med klar forstand og varmt hjerte.

P. G. Lindhardt

Jørgen Jørgensens Erindringer. Udg. af Udgiverselskab for Danmarks nyeste historie (DNH) ved HARALD WESTERGÅRD ANDERSEN. Kristeligt Dagblads Forlag 1970. 48,50 kr.

Det værk der her foreligger har en anden tilblivelseshistorie end de fleste erindringsværker. Initiativet blev taget af professor Roar Skovmand, der interesserede Udgiverselskabet i »at søge tilvejebragt en optegning og senere publikation af forhenværende undervisnings- og indenrigsminister Jørgen Jørgensens politiske erindringer ved hjælp af interviews foretaget af en historiker«.

Opgaven blev løst af lektor, cand.mag. Harald Westergård Ander-

sen, Århus. Han skriver i forordet: »I egentligste forstand er her tale om erindringer. Jeg har haft til opgave at redigere det berettende afsnit i bogen på grundlag af båndindspillede samtaler, hvor Jørgen Jørgensen fortalte om sit livsløb. Den endelige afgørelse af hvad der skulle med og hvordan, har været Jørgen Jørgensens«. Dertil knytter sig en del breve og andet dokumentarisk stof. Materialet er båndlagt i Rigsarkivet.

Det bør siges at Harald Westergård Andersen har løst sin vanskelige opgave med nænsom hånd. Den der kender Jørgen Jørgensen hører hele vejen igennem hans egen stemme og ser hans håndbevægelse for sig. Det er levende ord, uden akademisk tilslibning, og de var næppe blevet til på anden vis.

Også i dybere forstand tegner erindringerne et billede af manden. De er skåret i store træk. Uden megen interesse for detaljen. Ganske som Jørgen Jørgensen var i sit politiske virke. I den forstand vil de nok skuffe historikere, for her er ikke mange enkeltheder som kan kaste nyt lys over begivenhederne. Som kilde betragtet har bogen først og fremmest værdi som en mands vurdering af sit livsværk, foretaget af en firsårig men, netop fordi det er livssynet det kommer ham an på, fremstillet så den virker dækkende også for den tid da værket blev udført.

Jørgen Jørgensen var så indflydelsesrig en mand på Christiansborg at hans indsats satte sig spor i snart sagt alle dele af dansk politik. Det ses også af erindringerne. Alligevel kan man om ham med større ret end om så mange andre ledende politikere sige at hans gerning især samlede sig om ét felt, som havde hans kærlighed og interesse mere end noget andet: folkeoplysning og undervisning i bred forstand. Derom handler en stor part af erindringerne, og det er kun den side af dem der skal knyttes et par bemærkninger til.

Tre lovkomplekser markerer især Jørgen Jørgensens vej. Folkeskoleloven 1937, ungdomsskolelovene 1942 og folkeskoleloven 1958. Den første og den sidste var forberedt af andre, men fik hans præg før de kunne gennemføres, ungdomsskolelovene var hans eget initiativ og tegner nok hans billede tydeligst. Alle tre gennemførte han som minister. Han røber at den første dag i undervisningsministerens stol, »ja, da var der timer, hvor jeg havde brug for al den selvtillid jeg radede over«. Men det blev tydeligt nok den stol han helst ville sidde i. Han var – hvad ikke omtales særlig i erindringerne – i 50'erne blandt

de Radikale en af dem der tidligt havde lyst til at gå i regeringssamarbejde igen. Alligevel tilbød han i 1957 H. C. Hansen at tage indenrigsministeriet så Bomholt kunde føre sit skolelovsforslag igennem, men statsministerens kabale endte med et andet resultat, og Tage Kaarsted har utvivlsomt ret i, hvad han skriver i sin bog om trekantregeringens dannelse, at Jørgen Jørgensens hu stod til undervisningsministeriet.

Det er velkendt at Jørgen Jørgensens livssyn og skolesyn var grundtvigsk. Erindringerne understreger det fra første til sidste side. Hans mor havde været Ernst Triers, han selv Povl Hansens elev på Vallekilde. Det for Jørgen Jørgensen som politiker særegne var den styrke hvormed han var fastgroet i sit udgangspunkt, og den viljekraft hvormed han lod det præge sin skolepolitiske standpunkttagen. Han kunde meget vel samarbejde smidigt med andre strømninger, f. eks. modernistisk pædagogik, men ret beset førte samarbejdet ham aldrig ret mange fodbred ud over det han selv vilde. Det er karakteristisk at han både i 1937 og 1958 formåede at fastholde sin modstand mod et obligatorisk ottende skoleår, på trods af reformpædagogerne. Ligesådan hans forsvar for forskolelærerindernes særlige berettigelse. Han fremhæver selv disse træk i erindringerne.

For mig at se rejser Jørgen Jørgensens erindringer én udfordring mere end alle andre til skolehistorikerne: at udrede samspillet og modspillet mellem de grundtvigske skoletanker som de har gjort sig gældende i dette århundrede – fremfor nogen igennem Jørgen Jørgensen – og så reformpædagogernes tanker indenfor flere skoleformer, især fra 20'rne fremover. Det er et spil der ikke er forbi endnu. Hvor meget har de første ryddet vejen for de sidste, derved at modstanden var svækket på forhånd? Hvor meget har de eventuelt afbøjet deres kurs? Spørgsmålene er lettere at stille end at besvare. I sidste instans vil de kræve en komparativ undersøgelse, f. eks. af undervisningsvæsenet i Danmark, Frankrig, Sverige og Tyskland.

Erik Rasmussen

VAGN SKOVGAARD-PETERSEN(red.), PALLE LAURING, TORBEN GREGERSEN og PER KRARUP: *Skolebøger i 200 år*. Gyldendal 1970. 245 s. 47,50 kr.

Som en hilsen til lærerbibliotekerne ved Danmarks skoler har Gyldendals Forlag udsendt en bog om skolebogen gennem de to århun-

dreder, hvor forlaget har virket som førende skolebogsforlag. Dets ide var at få lavet en bog, der i tekst og billeder kunne kaste lys over skolebogens udvikling.

De fire forfattere, der påtog sig opgaven, synes alle at have følt sig overvældet af dens omfang. En af dem, *Torben Gregersen*, sukker i sin indledning: »Foran ligger stabler af bøger . . . Forgæves leder man efter tidligere gennemgange af lærebøger fra dette århundrede for at prøve at få lidt hjælp i dette tilsyneladende uoverkommelige arbejde at udvælge de få bøger, som på en eller anden måde kan »tegne« perioden . . .«

Disse ord har samme gyldighed, når det gælder det foregående århundrede. Skolebøgernes historie er i forbavsende grad udforsket. Den er som et ukendt land. Men nu har Gyldendals Forlag sendt en ekspedition af spejdere derind. De er kommet hurtigt tilbage uden rigtigt at have fået det kortlagt, men de har peget på steder, hvor der er rige skatte at finde, og de har selv gode prøver med hjem. De opmuntrer til mere indgående undersøgelse og kortlægning i fremtiden.

Af bogens fire afsnit handler det første, skrevet af redaktøren, afdelingsleder, cand. mag. *Vagn Skovgaard-Petersen*, om »Skolebogen som kulturhistorisk kilde«. Han understreger, at »skolebøgerne er kulturhistorisk og pædagogisk et fascinerende og frugtbart kildemateriale, et særpræget kulturspejl«. De gamle skolebøger røber, »hvad samfundet, repræsenteret ved forfatterne og skolemyndighederne, i en given periode har fundet det rimeligt og ønskeligt at meddele den næste generation af viden, færdigheder og normer på det skoletrin, hvor bøgerne blev anvendt, – samt hvad samfundet har anset for en hensigtsmæssig præsentationsform for børn i forskellige aldre«.

I de følgende tre afsnit præsenteres læseren for »de forskellige aldre«, først »Folkeskolens bøger 1770–1900«, derefter »Nogle folkeskolebøger fra dette århundrede« (hvor der startes med mellemskolebøgerne), og tilsidst »Den højere skoles bøger«.

Forfatteren *Palle Lauring* har skrevet om folkeskolebøgerne indtil sidste århundredskifte. Som vel ingen anden nulevende historiefortæller ejer han evnen til på skærmen eller det trykte ark at levendegøre fortiden. Denne evne svigter ham heller ikke her, og han gør overraskende iagttagelser, f. eks. af Frederik den Sjettes iver for at lære sine underofficerer at læse, dokumenteret med en herlig bogliste fra

1804. Lauring har også sin styrke i at stille tingene i relief. Sorølektoren *Peter Hjort's* »Den danske Børneven« fremhæves som typisk eksempel på »alt-i-ét-bogen«. Dens henved 600 tætte sider blev det gedigne grundlag for mange jævne landsbylæreres undervisning fra første udgave 1839 til tiende oplag 1879. (Den udmærkede kronologiske bogfortegnelse bag i bogen om skolebøgerne nævner desværre kun årstallet for første udgave, aldrig for sidste oplag.) Hjorts *Børneven* var så udbredt, at den kort efter sin fremkomst blev brugt i de lavere klasser blandt de indfødte i den danske koloni Guinea, det nuværende Ghana.

Efter »alt i ét bøgerne« gennemgås de enkelte fag: Dansk, historie, religion o. s. v. Her giver man sig med særlig forventning i lag med siderne om historien. Den er dog Laurings yndlingsfelt. Her kunne man ønske, at de ledende tanker og ideer var fremhævet stærkere end tilfældet er. Vel ikke just som *Herbert Tingsten* har brændemærket dem i sin bog »Gud och fosterlandet« fra 1969, men snarere som *Johannes Novrup* har skildret dem med forstående indlevelse i sin bog »Skole og Menneske« fra 1958.

Heller ikke kapitlet om religionen virker tilfredsstillende. En vis tilbøjelighed til at følge sidespor og rende svinkeærinder, som findes hos Lauring, gør sig også gældende i dette korte kapitel, hvor man gerne ville have fået mere at vide om katekismens og bibelhistoriens enorme plads og vægt i det nittende århundredes skole. Igen sender man en tanke til Tingstens og Novrups bøger.

Alt i alt virker Laurings redegørelse for sit strejftog – for andet er det ikke – som en skitse. Den ejer skitsens friskhed – og foreløbighed.

Det næste afsnit, om vort århundredes skolebøger, er forfattet af skoleinspektør *Torben Gregersen*. Beskedent giver han det titlen »Nogle folkeskolebøger fra dette århundrede«, og lige så beskedent »forsøger« han en inddeling i tre epoker: Mellemskolens indførelse 1903, folkeskoleloven 1937 og 1958-loven. Men denne sans for systematik giver Gregersens afsnit en fast ramme, som man savner i Laurings.

Torben Gregersen fremhæver, hvilket gennembrud der skete med de bøger, der i dette århundredes første årti blev skrevet for alle fag i den nye mellemskole. De var både i videnskabelig og pædagogisk henseende banebrydende. En fremskudt plads i Gregersens afsnit får folkeskolens reformperiode i 1930'erne med dens vægt på emneundervisning og individuel undervisning. At forfatteren selv har taget del

i disse reformbestræbelser giver hans fremstilling særlig farve og værdi. De sidste sider, om 1958-lovens betydning og fremtiden, indeholder betragtninger af højaktuel interesse.

Efter Torben Gregersens indholdsrige afsnit følger bogens sidste, skrevet af direktøren for Det Danske Akademi i Rom, dr.phil. *Per Krarup*. Det handler om den højere skoles bøger og må fremhæves som det mest helstøbte og afklarede bidrag til den. På godt og vel et halvt hundrede sider er givet en fremstilling, der ikke blot handler om skolebøgerne, men også om selve undervisningens historie i hovedtræk. Mens man både i Laurings og Gregersens afsnit sporer den erfarne skolelærers baggrund, er dr. Krarups sider mærket af videnskabelig skoling og holdning. Som klassisk filolog og Madvig-forsker er han helt på hjemmebane, når det gælder skildringen af den gamle latinskole og dens bøger. Som helbefaren gymnasielærer i den moderne skole er han i stand til at føre udviklingen op til den nyeste nutid. Dr. Krarups afsnit er ubetinget bogens mest velskrevne og fasttømrede. Med særlig glæde dvæler læseren ved hans udførlige redegørelse for den fornyelse i sprogundervisningen, som engelskprofessoren *Otto Jespersen* indledede ved vort århundredes begyndelse. Dr. Krarup hører til dem, der mindes det første møde med skolebøgerne med varme. Allerede før sommerferien gik hans vej til antikvarboghandleren med den nye bogliste i hånden. Når bøgerne var købt, blev mange af dem ferielæsning. »Især historie- og dansk-bøgerne. Man formelig slugte dem«. I samme forbindelse citeres *Martin A. Hansens* berømte lovsang til »bogen«, *Nordahl Rolfsens* store verdenshistorie. Rolfsens egen lille tobinds verdenshistorie for mellemskolen, der kom i 1907, er undgået både Gregersens og Krarups opmærksomhed. Den var ikke udbredt, men er vel den bedste historiebog, der nogensinde er skrevet for børn.

Gyldendals bog om skolebøgerne i de to hundrede år er ikke noget helstøbt værk. I stedet for opdelingen i skoletrin kunne man have fulgt »de givne perioder«, som Skovgaard-Petersen omtaler i sin indledning, og til den kulturhistoriske belysning have føjet en idehistorisk. Den savnes ikke i dr. Krarups afsnit, men nok i helheden. Skolebøgernes verden i Danmark er broget. Samfundet, der har præget dem, har aldrig ensrettet dem, fordi samfundet i Danmark betød konkurrerende forlag og individualistiske forfattere. De har altid stået forbavsende frit, og tanker om statsforlag er aldrig trængt igennem. Dog ville en over-

sigt over offentlig indflydelse i form af cirkulærer og godkendelser have været på sin plads.

Men som den nu fremtræder, er bogen »Skolebøger i 200 år« en inspirerende bog. Allerede den pragtfulde røde ABC-hane på omslaget giver lyst til at åbne bogens blade. De oplives med et væld af sjove billeder, facsimiler af gamle skolebøger, karrikaturer af Fritz Jürgensen og andre, billeder, der overalt med forbavsende præcision slutter sig tæt til bogens tekst, så trættende undertekster undgås. Bogen afsluttes med et nyttigt apparat: en kronologisk ordnet bogfortegnelse og et alfabetisk forfatterregister.

Tilslidst skal det siges, at det er let at kritisere enkeltheder i bøger, der som denne for første gang begiver sig ind på hidtil udyrket område. Men det er en nyttig pionergerning her er gjort. For den skolehistoriske forskning er et arbejde som dette tankevækkende og det kan blive igangsættende på en mere inspirerende måde end en dybtgående eller mere udtømmende videnskabelig behandling erfaringsmæssigt bliver det. For den skolehistoriske oplysning er det en spændende bog, der kaster lys over skiftende tiders livssyn og kultur.

Roar Skovmand

En skole bliver til. Bernadotteskolen – de første 20 år. Skrevet af dens lærere – redigeret af C. C. KRAUGH-MÜLLER. Rhodos, 1969. Pris: 25,25. 328 s., ill.

Det er med forventning, man åbner bogen om Bernadotteskolens første 20 år. Denne enhedsskole for børn af begge køn, der uanset forældrenes nationalitet, race, religion og politiske overbevisning tilsigter »samtidig med at give eleverne de i et moderne samfund fornødne kundskaber og færdigheder at opdrage dem til fordomsfrie, produktive og selvstændigt tænkende mennesker«.

Skolens stifter var *G. J. Arvin*. Han havde fra først i 20'erne været en af arbejdsskolens forkæmpere i Danmark og ville gerne skabe en folkelig enhedsskole, hvor også børnehaven stod i organisk forbindelse med skolen, hvor en differentiering af børnene blev opnået ved hjælp af individuelle arbejdsformer, og hvor der var rig mulighed for værkstedsbeskæftigelse i og udenfor skoletiden. Efter krigen blev nogle amerikanere begejstret for hans skoleprogram og ved deres og anden støtte og med tilskud fra Bernadottefonden, der gav skolen sit navn, blev skolen startet som »Den internationale skole i Dan-

mark«. Den er en selvejende institution, drives i overensstemmelse med friskoleloven og ligger i Hellerup. Børn i overtal meldte sig straks, danske og udenlandske skulle undervises sammen.

Formålsparagraffen er, iflg. skolens leder *C. C. Kragh-Müller*, stort set det eneste, der er forblevet uændret i disse 20 år. Dens idealer har skullet omsættes i daglig undervisning, og titlen tyder på at man kan vente en dokumentation af denne virksomhed. Ligeså gør bogens disposition. Der redegøres først for denne formålsparagraf, så for skolens organisation og arbejdsområde, og tilslut bringes udvalgte bilag af arbejdsplaner og forslag, bl. a. fra elever til en ny Bernadotteskole. Indenfor hvert afsnit er der blik tilbage og frem i tiden. Denne disposition er vel valgt, fordi man ønsker at skildre skolen som en helhed, hvor den ene aktivitet afspejler eller befordrer andre. De praktiske arbejdsregler, fællestimerne og lærersamarbejdet opfattes også som en forudsætning for de inspirerede og gensidig tillidsfyldte undervisningssituationer, der skildres f. eks. i kapitlerne om matematik, engelsk og psykologi. Disse kapitler i afsnittet fra skolens »arbejdsmark« sammen med nogle af kapitlerne fra skolens »arbejdsområde« står for anmelderen som bogens væsentligste. Her fremlægges de gennem årene skiftende undervisningsformer, og med beundringsværdig åbenhed erklæres nogle for mislykkede og med varme andre for gyldige – for en tid. Læseren fornemmer at lærerne gerne vil opfatte sig selv som stadig på vej, og det virker som de har magtet at være det.

De behandlede metoder og principper er altid væsentlige. Det er tankevækkende at læse, hvor stor vægt der lægges på lærersamarbejde, og at forudsætningen for et produktivt elevrådsarbejde er, at eleverne overalt opfattes som ansvarlige. Dog er ikke alle undervisningssituationer lige umiddelbart beskrevet.

Skildringen af skolen som en organisme lykkes nogle steder helt, nogle steder delvis. Ved at disponere stoffet på den nævnte måde, opstår bogens væsentligste fejl: den er uforholdsmæssig tung at læse. De mange forhold bliver for tit beskrevet i utilstrækkelige og almindelige vendinger. Hvad menes der f. eks. med at børnenes matematiske indsigt kan få sammenhæng med deres omgivelser og færden? Dette bliver besvaret 50 sider længere fremme. Eller hvad er et »utilfredsstillende resultat« i engelsk, navnlig ville man gerne vide, hvad Bernadotteskolens opfattelse af dette var; men her får man intet svar. Der opstår efterhånden mange spørgsmål hos læseren; og der er ikke

tilstrækkelige henvisninger til, hvorvidt og evt. hvor disse bliver besvarede. De indledende kapitler burde være så informerende, at de kunne stå alene.

Hvorledes er så forholdet mellem idealerne og skolens daglige undervisning? Skolen tager afstand fra samfundets omgangsformer og skaber trivsel og udfoldelse for hvert modenhedstrin, navnlig gennem sine praktisk-pædagogiske fag, de såkaldte P.-fag. Samtidig roser skolen sig af sin erhvervsvejledning og er stolt af tidligere elevers tilpasning til andre skoleformer. Hvor sætter Bernadotteskolen grænsen mellem denne individuelle trivsel og tilpasningen til samfundet? Læseren lades i tvivl.

En nærmere redegørelse for forholdet til eleverne var også ønskelig. Kærligheden til dem lyser ud af bogens sider, også tilliden, loyaliteten og åbenheden overfor dem. Men hvor langt kan eleverne imødekomes? Det berøres, at skolen har måttet sige stop i forbindelse med forsømmelser og bortvisninger, desværre uden nærmere begrundelse. Og hvornår glider denne åbenhed over i det der kaldes manipulation? Ordvalget i et af børnenes kapitler gør en lidt mistænksom. Muligheden for at det kan forekomme berøres også af lærerne. Men de synes ikke tilstrækkeligt skræmt ved tanken.

Ønsket om åbenhed, om stadig at være undervejs, er som nævnt beundringsværdigt. Men man er spændt på, om denne åbenhed altid kan være ægte. Stopper aldrig en elev eller lærer op og siger, at han må holde fast på noget på trods af gruppen? Kan en lærer ved en eksperimentalskole ikke tillade sig det, eller tillade sig simpelthen at blive træt? Den eneste, som vedkender sig en sådan følelse, er *Nina Kaj Nielsen*, som forklaring på at store fester ikke afholdes mere. Det virker så menneskeligt.

Klarere sammenhæng mellem skolens formulerede pædagogiske program og skolens undervisning ville således have givet bogen en større helhed. Navnlig ville en nærmere beskrivelse af konflikterne og problemerne – også dem overfor omverdenen – belyse dette forhold; nu læser man for tit, at de har været der, og at de er overvundet. En redegørelse for omlægningen i forbindelse med lederskifte i 1951 ville måske belyse det pædagogiske program yderligere. Nu berøres disse begivenheder kun sporadisk.

Trods den manglende helhed er bogen en righoldig rapport, der kan studeres med udbytte.

Ellen Nørgaard